

МИЛЛАТЛАР КАНДАЙ ТАРАККИЙ ЭТАРЛАР?

Миллатлар тараккийига бир неча сабаблар бўлуб, туб сабаби уламо ила агниёнинг хамийят ва гайратларидур. Тараккий килгон ва ё энди тараккий килгувчи миллатлар ахволига диккат килинса, мазкур икки синф мухтарамни ўз миллатларига сўз ва окча ила хидмат этганлари фавран зохир бўлур.

Хар миллатнинг уламози, ахли калами, мутафаккири ўз миллатининг ояндаси учун йўл кўрсатур, машварат берур, миллат ахлокининг ислохи учун масжидларда панд ва насихат берур, мактаб ва мадрасаларда дунё ва охиратда керак илм ва фан, таълим берарлар, китоб ва газет ила умматни муслихи учун бахс ва муколамалар килурлар.

Тараккий килгувчи миллатларнинг уламози замондин бохабар бўлиб, ўз миллатининг "масолиха замонийя"си учун саъй этар, миллатни пешрафтига окча ила, хайрат ила иона килмокни миллат бойларига таклиф этар, ташвик ва тахрис этар. Хулоса, хар миллатни уламози, ахли калами миллат учун сўйлар, ёзар ва хавоижи миллия ва замонияни ўз миллат мансубасига билдирарлар. Замона агниёлари ўз миллатларини замонийча кераклиги йўлинда окча сарф этарлар, масалан, янги усулда замонавий мактаблар бино этиб, замонийча одам тайёрламок учун харакат этарлар.

Хукуматни ўрта ва олий мактабларига ўқийдургон ўз миллат болаларига ионат этарлар. Ва бечора хамжинсларини диний ва дунёвий мактабларига беруб, ўз харажатлари ила ўкутадурлар.

Рус, армани, яхудий ва бошка Русиядаги ватандошларимизни бойлари доимо ўз миллатлари учун катта хайр ва эхсонлар киладурлар, инчунин, Кафкоз, Кирил, Козондаки мусулмон биродарларимизни бойлари, уламози ва ахли калами, сохиби фикри ўз биродарларига мол, окча, калам ва илм ила кўб иона киладурлар.

Аммо бизни Туркистонда бу ишлардин сўйламокка хануз навбат келган йўк. Хар ким ўз нафъи ва ўз шахсий иши ила саргардон, умумий ёинки диний ва миллий ишларни ояндаси учун, миллатни замона одамларидек тараккий этмоги учун, халойикни ислох

ахлоки учун гам тортувчи ва харакат этгувчи йўқдир.

Бир қарра диккат қилиб, маҳалла-қўй ва қишлоқ халқларига қаралсун. Авомлик, беилмлиқ нақадар қўпайган. Биз мусулмонмиз. Мусулмонликга илм лозим, амал лозим. Ўқумок қерак, нима учун бошқа миллатларда юза бир нафар бесавод йўқ экан, биза юза бир нафар саводлик йўқ?

Бошқа миллатнинг ёш болалари мактабда, лекин бизники ҳаммолликда ва гадойликда. Бошқа миллат уламосига тобеъ экан, бизни уламо билъакс авомга тобеъдур? Бунинг охири харобдур. Йигирма, ўттуз сана сўнгра яна ёмонроқ бўлур, мусулмонлик, илм ва одоб ила қоим миллат ахлоқ, фазл ва ҳунар ила боқий қолур.

Бугун ислохи мактаб-мадраса, яъни ислохи миллатга қўшиш қилинмаса раби аср сўнгра диёнат барбод бўлур ва анинг жавоби масъулияти бугунгиларга қолур, бу масъулиятдин қутулмоқ учун миллатни диний илм ва дунёвий илм-фанлар ўқумок учун тарғиб қилмоқ қерақдур. Диний илм ва фанларнинг ўрни мактаб ва мадрасадур.

Дунёвий фанларни ўрни ҳуқумат мактабларидур, иккисига ўқумок учун оқча лозимки, ул оқча бойларни қиссайи ҳамиятидан қикса қерак.

Хар замон учун асбоби ислох ва тараккийи ионат бошқарур. Миллатга ионат этмоқ учун, ислохи мактаб ва мударрис учун, русий мактабларига бола тайёрламоқ учун, дехқон ва санъатқорларни ривож бермоқ учун "ҳамийяти хайрия", "нашри маориф", қироатхоналар, фўндлар, қуружуклар, жаридалар, мажаллалар, нашриётлар... қерақдур. Миллатлар тараккийси шул ила бўлур ва бу ишларга оқча қерақдур, оқча бойларда ва афродда!

Маро ба тажриба маълум шуд даро хар қор,

Қи қадри мард ба илм аст қадри илм ба мол.

(Маъноси: менга тажрибадан маълум бўлдики, одамда канчалик илм бўлса хам илмнинг кадри молдадур).

"Самарканд" газетаси, 1913 йил, 30 июл.